

Szécsi Gábor

NYELV ÉS KREATIVITÁS AZ INFORMÁCIÓ KORÁBAN

Az új kommunikációs technológiák multimediális világa a kommunikáció nyelv- és közösségformáló szerepének eddig ismeretlen dimenzióit tárja fel előttünk. Az információ korában a multimediális kommunikáció a mindennapi információ- és ismeretátadás meghatározó formájává fejlődött: a különböző természetű, komplexitású, forrású információk és ismeretek sodrásában az internetet és mobiltelefont használó ember mindinkább a szónyelvi és képanyelvi funkciók logikáját ötvözve keres biztos értelmezési fogódzókat. Az írott és beszélt nyelv, valamint a kép egyidejű komplementer transzmissziója a mindennapi kommunikáció megkerülhetetlen jelenségévé vált, és mint ilyen természetesen jól érzékelhető nyomokat hagy a hétköznapi nyelvhasználatban is. Egy olyan nyelv születik ennek a transzmisszióknak az eredményként, amely – megfelelően a Robert E. Horn (1999) *Visual Language* című könyvében olvasható elvárásoknak – az írásbeliség korlátait meghaladva alkalmas lehet a megismerhető valóság egyre fokozódó komplexitásának a megragadására.

Tanulmányomban azokra a nyelvhasználati konvergenciákra kívánok rávilágítani, amelyek a szónyelvi és képanyelvi funkciók logikájának kölcsönös viszonyát erősítik a multimediális kommunikáció gyakorlatában, és amelyek a nyelvi kreativitás eddig ismeretlen mintázatainak kialakulásához vezetnek az írott és beszélt nyelvben.

Szó, kép, kreativitás

A mindennapi kommunikáció gyakorlatát megváltoztató ikonikus forradalom a verbális és vizuális eszközöket formai és jelentéstani szempontból ötvöző, új nyelvvel ajándékoz meg bennünket. Az elmúlt évtizedekben megjelenő software-ek kínálta grafikai lehetőségek révén új típusú vizualitás születésének vagyunk tanúi, ami a kreativitás eddig ismeretlen formáit teremti meg a hétköznapi nyelvhasználat terén. A napjainkban használt számítógépes és mobiltelefonos alkalmazások a könnyű képalkotás technológiai feltételeit kínálva biztosítják a képi kommunikáció mindennapivá válásának és a nyelvi, képi kódok kreatív kombinálásának lehetőségét a képek világában egyre otthonosabban mozgó nyelvhasználók számára. Az MMS például lehetővé teszi a mobiltelefonos felhasználóknak, hogy képeket szerkesszen, szöveget illesszen az általa készített fényképekhez és rajzokhoz, majd továbbítsa azokat üzenet formájában. Az új technológiák teremtette nyelvi világban a kreativitás nem csupán mindennapi élményként hat, de az eredményes kommunikáció kritériumát is jelenti. A verbális kommunikáció képi dimenzióval való kiegészítése a nyelvi kreativitás új eszközei révén járul hozzá a mindennapi információcsere hatékonyabbá tételéhez. De miből fakad a képi dimenzió jelentősége a köznapi kommunikációban?

Ahogy arra a szónyelvi és képanyelvi funkciók logikájának viszonyán elgondolkodó Ludwig Wittgenstein (1969) is felhívja a figyelmet, gondolati folyamatainkban meghatározó szerep jut a képi szimbólumoknak. S bár a szónyelv és a képanyelv együtt, egymást áthatva funkcionálnak, „a közönséges ember gondolatai szimbólumok keverékében mennek végbe”, és ezek közül a szimbólumok közül a nyelvek „csak csekély részt alkotnak” (Wittgenstein 1969: 163). Ennek oka Wittgenstein szerint abban keresendő, hogy noha a szavak a képekhez hasonlóan életformákba ágyazott eszközök, szavaink túlnyomórészt konvencionális jelentéstartalommal bírnak, a képek lényegüket tekintve természet adta, konkrét jelentéshordozók. A gondolkodás képek rajzolásához hasonlítható folyamat, érvel Wittgenstein, amelyben a közvetlenebb nyelvként funkcionáló képnek nagyobb szerepe van, mint a szónyelvnek. A képanyelv és szónyelv viszonyának ilyenén értelmezése ma már persze korántsem számít egyedülálló filozófiai kísérletnek. Wittgenstein, Bertrand Russell (1986), Henry H. Price (1953) nyomdokain haladva mind többen veszik védelmükbe azt az álláspontot, hogy a vizuális képzetek lényeges szerepet játszanak a racionális gondolkodásban. Rudolf Arnheim (1979), Robert Horn (1999), Antonio R. Damasio (1996), Merlin Donald (1991), vagy éppen Nyíri Kristóf (2002) más-más diszciplínák irányából hívják fel a figyelmet az emberi gondolkodás eredendően képies jellegére és a képi kommunikáció mindennapi információcserékben betöltött jelentős szerepére. Miként Nyíri fogalmaz: „ha az emberi gondolkodás eredendően képies; ha szónyelvi emlékeink éppenséggel képi közegben tárolódnak, s képi közvetítéssel válnak ismét szónyelvvivé, akkor a hagyományok és hagyományozódás bármiféle érvényes elméletének érdemben kell foglalkoznia a *képi hagyományozás* sajátosságával.” (Nyíri 2002: 8)

Az új kommunikációs technológiák expanzióját kísérő médiakonvergenciák olyan nyelvhasználati közeledésekhez vezetnek, amelyek révén a szónyelv és a képanyelv transzmissziója felerősödik és a mindennapi kommunikáció meghatározó elemévé válik. Mindez persze jelentősen növeli a nyelvi kreativitás szerepét a multimediális információcserét is magban foglaló hétköznapi kommunikáció gyakorlatában.

Valószínűleg ennek a fejleménynek a felismerése sarkall mind több kortárs szerzőt arra, hogy a nyelvi kreativitást mint a mindennapi nyelvhasználat jelenségét, semmint különleges képességgel és tudással megáldott emberek privilégiumát vizsgálja. (Tannen 1989, Cook 1997, Crystal 1998, Carter 2004, Maybin–Swan 2007) „A kreativitás a mindennapi nyelv valamennyi elemét átható jellemzője”, olvashatjuk Roland Carter *Language and Creativity* című könyvében, azaz „nem egyszerűen kivételes emberek sajátja, illetve a hétköznapi emberek kivételes tulajdonsága”. (Carter 2004: 13) Nem kétséges, hogy a nyelvi kreativitás felfogásának „demokratizálódása” új lendületet kap a multimediális kommunikáció közegében. Az új kommunikációs technológiák használatával egyre elterjedtebb eszközzé váló nyelvi játékok, rövidítések, humor, kép-szó kombinációk stb. arra ösztönzik az alkalmazott nyelvészeket, hogy a hétköznapi nyelvhasználókra mint a nyelvi jelentés kreatív dizájnereire tekintsenek. Emiatt egyre komolyabb érdeklődés tapasztalható körükben a kreativitás interakciós funkcióit megjelenítő dinamikusabb modell iránt, amely képes lehet megvilágítani a mindennapi kreativitás dialogikus természetét.

Ennek a dinamikus modellnek a gyújtópontjába a nyelvi kreativitás mint a kontextus-érzékeny nyelvhasználatot szolgáló képesség kerül, amely révén a kommunikáló ember bármikor és bárhol új jelentéseket képes alkotni, amikor és ahol erre szükség van. A kreatív nyelvnek számos funkciója lehet a mindennapi beszédben. Roland Carter és Michael J. McCarthy az alábbiakat emeli ki ezek közül: az üzenet tartalmának újszerű megvilágítása; a diskurzus szellemessé, humorossá tétele; a kommunikált jelentéstartalom kiemelése; egy sajátos attitűd megjelenítése; negatív, ellenséges beállítódás kifejezése; a beszélő identitásának nyilvánvalóbbá tétele; a nyelvi formákkal való játék mások szórakoztatására; a beszéd egy szeletének lezárása és egy másik indítása; vagy egyszerűen csak a diskurzus „megolajozása”. (Carter-McCarthy 2004: 79) Ezek a funkciók Carter és McCarthy szerint a kreatív interakciók két alapvető szintjét feltételezik: egyfelől a beszéd alakzatainak prezentációs használatát (pl. a metaforikus találé-

konyság nyílt megmutatkozásai, szójátékok, idiómák használata, az elvárt idiomatikus formuláktól való tudatos eltávolodás), másfelől az első pillanatban kevésbé azonosítható, esetleg csak félig tudatos ismétléseket (pl. párhuzamok, visszhangok, érzelmi közeledést kifejező szókapcsolatok ismételtetése). Janet Maybin és Joan Swan (2007) vizsgálatai rávilágítanak arra, hogy a kreatív interakciók ezen két szintje rendszeresen megjelenik az internethasználók körében, akik a metaforákat, ismétléseket, rekontextualizációkat és műfaji ötvözeteket gyakran szolidaritásuk, kritikai álláspontjuk, vagy éppen társadalmi beállítottságuk közvetítésére használják.

A gondolkodás eredendően képies jellegére utal az a nyitottság, amellyel az elme a mindennapi nyelvi kreativitás eredményeként született új jelentéseket, névátviteleket, metaforákat befogadja. Mert miként arra Dawn G. Blasko és Cynthia M. Connine (1993) is felhívják a figyelmet, az új metaforákat ugyanolyan nyelvi mechanizmusok alapján értjük meg és fogadjuk be, mint a régieket, azaz interpretálásuk nem igényel több mentális munkát. Vagy ahogy azt Sam Glucksberg és Matthew S. McGlone (1999) hangsúlyozza, a metaforikus jelentéseket – legyenek azok új jelentés-kiterjesztés eredményei – éppoly automatikusan értjük meg, mint a szószerintieket. Erre az eredendően képies gondolkodásmódra hat felszabadítóan a mindennapi információcserében egyre komolyabb szerephez jutó multimedialitás, amely formai és jelentésbeli szempontból egyaránt új kereteket kínál a nyelvi kreativitásnak. A dinamikussá váló, merőben metaforikus nyelv képpel ötvözve nem csupán az információcsere hatékonyságát növeli, de a kommunikáló felek közötti intenzívebb kommunikáció és kölcsönös azonosulás feltételeinek megteremtésével erősebben és közvetlenebbül hat az érzelmekre, mint a puszta szöveg.

Nyelvhasználati konvergencia és nyelvi kreativitás

Az új kommunikációs nyelv születése és elterjedése az írott nyelv korlátaival szembesülő ember nagyon is tudatos választásának eredménye, aki úgy gondolja, hogy e nyelv használatával eredményesen kapcsolódhat be a mind jobban felgyorsuló és globálissá váló információáramlásba, és világosabban fejezhet ki a mindennapjait meghatározó fogalmi összefüggéseket vagy éppen emóciókat egy adott helyi közösség tagjai számára. Ez a nyelvi kreativitás új mintázataihoz vezető folyamat az új kommunikációs technológiák expanzióját kísérő nyelvhasználati konvergenciák gyümölcse, amelyeknek két alapvető szintjét különböztethetjük meg egymástól. A nyelvhasználati módok közeledésének első szintjén a szóbeli és írásbeli nyelvhasználat konvergenciájának két alapvető formája valósul meg: a hangzó nyelv és a kép, illetve az írott nyelv és a kép szoros integrációját feltételező nyelvhasználati közeledés. Az előbbi közeledést az elsősorban a televízió használatához köthető és Walter J. Ong (1982) nyomán „másodlagos szóbeliség”-nek nevezett kommunikációs technológia jelenti, amíg az utóbbi kereket az internetezők David Crystal (2004) által „netnyelv”-nek hívott médiuma jelöli ki. Bár a képnyelv és szónyelv kölcsönhatásának más és más formáit feltételezve, de mindkét médium az írásbeli és szóbeli nyelvhasználat nyelvtani és jelentéstani világának közeledését, és ezzel párhuzamosan a különböző réteg- és csoportnyelvek megerősödését, illetve az irodalmi nyelvvel szembeni fokozatos térnyerését alapozza meg. Ennek a folyamatnak ad nagy lendületet az erre a két médiumra jellemző nyelvhasználati formák közeledése, amely egy, az interaktív multimedialis kommunikáció közegeiben kibontakozó új beszélnyelviség alapjává válik.

A nyelvhasználati konvergenciáknak ez a második szintje nyelvtani és jelentéstani szempontból egyaránt jól érzékelhető módon teremti meg a beszélt és írott nyelv, valamint a kép integrációját. A „másodlagos szóbeliség” és a „netnyelv” közeledésének eredményeként születő új nyelv nem egyszerűen a szóbeliség és írásbeliség nyelvének keverékeként, hibridjeként hat az egyes médiumokra jellemző nyelvhasználati módokra, hanem új médiumként fejlődik ki a mindennapi kommunikáció közegeiben.

Ez a multimedialitás jegyében megvalósuló nyelvhasználati konvergencia tehát a sokcsatornás mindennapi információcsere, egészen pontosan az azt kísérő médiakonvergencia gyümölcse. A médiakonvergencia folyamata az új médiumok, mindenekelőtt az internet megjelenésének és széles körű használatának következménye, ami tágabb és szűkebb értelemben is jelenti az egyre növekvő információéhség csillapítására használt médiumok közeledését. Tágabb értelemben ez a közeledés az alapvető kommunikációs technológiák szintjén valósul meg azzal, hogy az újságot olvasó, rádiót hallgató, televíziót néző, az internet multimedialis anyagait böngésző, vagy a mobiltelefonját használó ember szóbeli, írásbeli, multimedialis közlési folyamatai közötti nyelvi, stílusbeli határok mindinkább elmosódnak a szóbeliség, írásbeliség, multimedialis kommunikáció szükségszerű konvergenciáját vonva maga után. Szűkebb értelemben a médiakonvergencia jelensége a tömegkommunikáció világában bekövetkező médiaközeledést jelenti, amelynek következményeként az internetes kommunikációhoz köthető multimedialitás révén a hagyományos médiumok (írott sajtó, rádió, televízió) mindinkább egy közös médiummá kapcsolódnak össze. Mind a tágabb, mind a szűkebb értelemben vett médiakonvergencia jelenségének háttérében tehát a beszéd, szöveg és kép új technológiák (internet, mobiltelefon) használatához köthető folyamatos és intenzív kölcsönhatása rejlik. Mindez egyidejűleg jelenti a szóbeliségre, írásbeliségre és képi kommunikációra jellemző sajátosságok konvergenciáját (pl. az SMS, MMS, e-mail üzenetek esetében), illetve az egyes médiaműfajok egyidejű transzmisszióját (pl. az internetes tartalmakba ágyazottan megjelenő filmek, televíziós anyagok, rádiós hanganyagok, írott sajtótermékek esetében). Bár a tágabb értelemben vett médiakonvergencia jelensége már a rádió, televízió megjelenésével és a „másodlagos szóbeliség” kialakulásával megkezdődött, a folyamat a szűkebb értelemben vett, tehát a tömegkommunikációs műfajok közeledését előidéző internetes és mobilkommunikáció térhódításával, az internetes tartalmak bővülésével kap igazán lendületet, és válik a „netnyelv” születésével egy átfogó nyelvhasználati konvergencia alapjává. Ez a nyelvhasználati konvergencia természetesen túlmutat az egyes tömegkommunikációs médiumokra jellemző nyelvhasználati módok, stílusok közeledésén, az egyszerre több tömegkommunikációs csatornán is eredményesen használható újságírói nyelv kialakulásán. Lényegét akkor értjük meg, ha a médiakonvergencia két lényegi aspektusát figyelembe véve, a „másodlagos szóbeliség” és a „netnyelv” kölcsönhatásának eredményeként közelítjük meg.

Ennek az átfogó nyelvi változásnak pedig a szóbeliségre és írásbeliségre jellemző nyelvhasználati formák konvergenciája jelenti az alapját, amely mind a rádió, televízió használatához kötődő „másodlagos szóbeliség”, mind a szöveg, beszéd, kép egyidejű, komplementer transzmisszióját feltételező multimédiás üzenetvábbítási technológiák közegeiben kibontakozó „netnyelv” révén komoly nyelvtani, jelentéstani nyomokat hagy a nyelvben. Ennek ma már számos konkrét jelét érzékeljük a mindennapi nyelvhasználatban. Gondoljunk például azokra a kapcsolattartó szövegekre, amelyeket ugyan írásban rögzítünk, mégis közelebb állnak az élőnyelvi megnyilatkozásokhoz! Az e-mail, SMS vagy MMS üzenetek grammatikai, stilisztikai jellemzői egy különös, az írásbeliség köntösébe bújtatott szóbeliség jegyeit mutatják, ami mély grammatikai és jelentéstani nyomokat hagy az írásbeli kommunikáción, és a szóbeli és írásbeli nyelvhasználat korábban már tárgyalt konvergenciáját idézi elő. Ennek eredményeként egyre inkább elmosódnak a szóbeli és írásbeli kommunikáció között, és megteremtődnek a mindennapi információcsere hatékonyabbá tevő nyelvi kreativitás új mintázatai.

Ezek közül talán a legfontosabb az olyan nyelvi elemek mind gyakoribb használata, amelyek jelentése fogalmi összefüggések széles képzetársítási tartományát képes átfogni, konceptuálisan nem elemzett „képekbe” tömöríteni. Ez a „másodlagos szóbeliség” és a „netnyelv” kölcsönhatása által felgyorsított folyamat azonban nemhogy leegyszerűsítene, de árnyaltabbá teszi nyelvhasználatunkat, ami ezáltal egyfelől újabb fogalmi összefüggések feltárásának lehet az eszköze, másfelől hozzájárulhat a mindennapi információcsere hatékonyabbá válásához.

A mindennapi nyelvi kreativitás térnyerésének számos formai, szókészleti és nyelvtani jele is van, amelyek az új beszéltnyelviség kialakulásához vezető nyelvhasználati konvergencia révén egyaránt érzékelhetők a szóbeli és az írásbeli nyelvhasználatban. A mindennapi nyelvi kreativitás termékei például a szóban és írásban egyaránt egyre nagyobb számban előforduló rövidítések, összevonások, mozaikszavak, illetve a főként angolszász eredetű és gyakran az informatikához kapcsolódó betűszavak (pl. *FAQ* = *frequently asked question*, *HTML* = *hyper-text markup language*, *asap* = *as soon as possible*, *afaik* = *as far as I know*, vagy a magyar nyelvben: *sztem* = *szerintem*, *vki* = *valaki*, *ism* = *ismer*). Ezek a rövidítések, összevonások, betűszavak ma már főként „netnyelv” világához köthetők, de az ilyen típusú nyelvi elemek gyakori használata már a rádió, televízió, azaz a „másodlagos szóbeliség” korában is érzékelhető jelenség volt. A „netnyelvhez” kötődő nyelvi kreativitás látványos megmutatkozása emellett az írásjeleket képi elemekkel, hangulatjelekkel, emotikonokkal, illetve számjegyekkel kombináló írásmód (pl. *@cím*, *c6* = *chat*) elterjedése is. Túl azon, hogy a napi információcsere felgyorsulása mindinkább indokoltá és elfogadottá teszi az ilyen eszközök alkalmazását, ez az írásmód egyúttal a képies jelentéssűritésre fogékony nyelvi gondolkodás általánossá válását mutató fejlemény is.

A jelentésbeli és formai kreativitás fenti példái tehát arra utalnak, hogy a sokcsatornás elektronikus kommunikáció multimediális közegében új nyelv születik, amely a háttérben rejlő nyelvhasználati konvergenciák révén alkalmas lehet az egyre nagyobb mennyiségű napi információ eredményes feldolgozására és hatékony cseréjére. A gyors és eredményes üzenetváltások nyelve ez, amelynek alapja a képnelv és szónyelv transzmissziójával járó multimedialitás, de amely a multimedialitáson messze túlmutató hatást gyakorol a fogalmi világunkra, gondolkodásunkra.

IRODALOM

- Arnheim, Rudolf (1979) *Film ald Kunst: Mit einem Vorwort zur Neuauflage*. Frankfurt am Main, Taschenbuch Verlag.
- Blasko, Dawn G. – Connine, Cynthia M. (1993) Effects of Familiarity and Aptness on Metaphor Processing. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 19/2. 295–308.
- Carter, Roland (2004) *Language and Creativity: The Art of Common Talk*. London/New York, Routledge.
- Carter, Roland – McCarthy, Michael J. (2004) Talking, Creativity: Interactional Language, Creativity, and Context. *Applied Linguistics* 25/1. 62–88.
- Cook, Guy (1997) Language Play, Language Learning. *English Language Teaching Journal* 48. 133–142.
- Crystal, David (1998) *Language Play*. Harmondsworth, Penguin.
- Crystal, David (2004) *Language and the Internet*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Damasio, Antonio R. (1996) *Descartes tévedése. Érzelem, értelem és az emberi agy*. Budapest, Adu-Print.
- Donald, Merlin (1991) *Origins of the Modern Mind: Three Stages in the Evolution of Culture and Cognition*. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Glucksberg, Sam – McGlone, Matthew S. (1999) When Love is not a Journey: What Metaphors Mean. *Journal of Pragmatics*, 1999/31. 1541–1558.

- Horn, Robert E. (1999) *Visual Language: Global Communication for the 21st Century*. Bainbridge Island, WA Macro VU.
- Maybin, Janet – Swann, Joan (2007) Everyday Creativity in Language: Textuality, Contextuality, and Critique. *Applied Linguistics* 28/4. 497–517.
- Nyíri Kristóf (2002) Az MMS képfilozófiájához. In: Nyíri Kristóf (2002 szerk.) *Mobilközösség – mobilmegismerés*. Budapest, MTA Filozófiai Kutatóintézete. 213–231.
- Ong, Walter J. (1982) *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London – New York, Methuen.
- Price, Henry H. (1953) *Thinking and Experience*. London, Hutchinson's Universal Library.
- Russell, Bertrand (1986) On Propositions: What They Are and How They Mean. In J.G. Slater (1986 szerk.) *The Collected Papers of Bertrand Russell*, 8. kötet. London, George Allen & Unwin.
- Tannen, Deborah (1989) *Talking Voices: Repetition, Dialogue and Imagery in Conversational Discourse*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Wittgenstein, Ludwig (1969) *Philosophische Grammatik*. Schriften 4. kötet, Frankfurt/M., Suhrkamp.